

УДК 347.633.5

В.В. Корольова
кандидат юридичних наук, доцент,
Університет економіки та права «КРОК»

Правова природа інституту патронату над дітьми

Стаття присвячена дослідженню інституту патронату над дітьми та його місця серед інших видів влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування
Ключові слова: патронат, альтернативні форми сімейного виховання дітей

В.В. Корольова
кандидат юридических наук, доцент,
Університет економіки и права «КРОК»

Правовая природа института патроната над детьми

Статья посвящена исследованию института патроната над детьми и его места среди иных видов устройства детей-сирот и детей, лишенных родительского попечения
Ключевые слова: патронат, альтернативные формы семейного воспитания детей

V. Koroliova
PhD in Law, Assistant Professor,
University of Economics and law "KROK"

The legal nature of the Institute of patronage of children

The article is devoted to the study of the institution of patronage above the children and its place among the other types of the placement of children-orphans and children deprived of parental care
Keywords: patronage, alternative forms of family upbringing of children

Постановка проблеми

На сьогодні в Україні однією з найбільш чітких та найактуальніших проблем є проблема соціального сирітства. Причинами, через які діти залишаються без батьків різні, але наслідок один – дитина позбувається конституційного права на виховання в сімейному оточенні. Держава намагається вирішити цю проблему шляхом вжиття заходів, спрямованих на забезпечення таким дітям права на сімейне виховання. На законодавчому рівні, а саме в Сімейному кодексі України, визначено декілька форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської турботи. Серед них законодавець передбачив і патронатну форму виховання та утримання дітей. Однак дана форма утримання та виховання дітей в Україні належним чином не реалізується. Однією із причин стримування розвитку інституту патронату є нерозуміння природи патронату та доцільності застосування такого інструменту в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Над вказаною проблемою працювали такі науковці як О. І. Бондарчук [1], С.Б. Булеца [2], Л.М. Зілкова [3], Л. В. Лешанич [4], О.М. Потопахіна [5], Ю.Ю. Черновалюк [6], Л. Шаповал [7] та ін. Але незважаючи на деякі позитивні кроки, які були спрямовані на теоретичне обґрунтування застосування патронатної форми виховання, нині дана форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні застосовується рідко.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Вивчення проблемних питань запровадження інституту патронату як однієї з форм утримання та виховання дітей і як способу захисту прав дітей, позбавлених батьківського піклування, зумовлено, поперше, потребою розширити сімейні форми влаштування дітей, по-друге, визначити заходи соціальної підтримки даного інституту у суспільстві.

Вирішення поставлених завдань сприятиме посиленню привабливості такої

форми виховання, що дозволить уникнути негативного для дитини досвіду інтернатного виховання та забезпечить її тимчасове проживання в умовах, максимально наближених до сімейних.

Формулювання цілей статті

Для розгляду актуальними залишаються поняття патронату над дитиною та його місце серед інших видів влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Закон України «Про охорону дитинства» визначає «охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини» [8].

Діти – це найменш захищений прошарок населення, адже самі себе вони ще не в змозі захищати та відстоювати свої інтереси. Тому держава повинна подбати про забезпечення певних гарантій щодо захисту дітей, зокрема, коли йде мова саме про дітей-сиріт чи дітей, позбавлених батьківського піклування.

Основними законодавчими актами у сфері захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є: Конституція України [9], Сімейний кодекс України [10], Закони України «Про охорону дитинства» [8], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [11], Указ Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року» [12], Наказ Міністерства соціальної політики України «Про Порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» [13] тощо.

Становлення патронату над дитиною,

як однієї із форм влаштування дітей, що залишилися без батьківського піклування, має давню історію.

Ще у стародавньому Римі були закладені основні принципи та засади правового регулювання відносин у сфері патронату над дітьми, позбавлених батьківського піклування.

В одних випадках патронат визначався як сукупність заходів матеріальної і моральної допомоги особам, які звільнялися з місць позбавлення волі, пов'язані тощо. В інших випадках патронат – це форма сімейного виховання. Патрунування в цьому значенні передбачало розміщення безпритульних дітей, хворих та інших осіб, які потребують турботливого домашнього догляду, у приватні сім'ї [14].

З тих пір патронат, як одна із форм влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, зазнав чимало змін, цьому сприяли як соціально-економічні, так і політичні зміни у суспільстві.

За сучасних умов у законодавстві України закріплені такі форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

- 1) усиновлення;
- 2) опіка та піклування над дітьми;
- 3) патронат над дітьми;
- 4) прийомна сім'я;
- 5) дитячий будинок сімейного типу;
- 6) дитячі будинки;
- 7) загальноосвітні школи-інтернати для

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Вперше поняття патронату, як альтернативної форми сімейного виховання дитини, позбавленої батьківського піклування, на законодавчому рівні було запроваджено у Сімейному кодексі України [9, ст. 252-256].

Відповідно до статті 252 СК України – «патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин».

До особливостей патронату над дітьми слід віднести наступне:

а) патронат має менш складну процедуру заснування;

б) може поширюватися і на випадки влаштування дитини, яка не має статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, але знаходиться у складних життєвих обставинах;

в) він не є перешкодою для повернення дитини до її батьків, інших законних представників; усиновлення дитини; встановлення над нею опіки чи піклування; влаштування її на виховання в прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу; до дитячого закладу; закладу охорони здоров'я; навчального або іншого закладу;

г) підставою виникнення відносин між дитиною і патронатним вихователем є договір про патронат над дитиною;

д) при патронаті не виникає батьківських прав;

е) між дитиною і патронатним вихователем складаються більш тісні зв'язки, ніж між дитиною і піклувальником чи опікуном;

є) між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань;

ж) загальний термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя не може перевищувати шість місяців;

з) до сім'ї патронатного вихователя можуть бути одночасно влаштовані тільки діти, які є між собою рідними братами та сестрами, або діти, які виховувалися в одній сім'ї;

и) патронат припиняється при досягненні дитиною повноліття, смерті дитини чи патронатного вихователя;

і) послуги патронатного вихователя з догляду, виховання та реабілітації дитини у своїй сім'ї підлягають оплаті.

Аналізуючи положення Сімейного кодексу України щодо патронату, можна сформулювати його основні завдання:

забезпечення догляду та виховання дитини під час її перебування у сім'ї патронатного вихователя;

сприяння психологічній та соціальній реабілітації дитини;

здійснення захисту прав та інтересів дитини, яка перебуває під опікою патронатного вихователя;

створення належних умов для підтримки контактів дитини з її біологічними батьками, родичами, окрім випадків, коли це може завдати шкоди життю і здоров'ю дитини;

підготовка дитини до повернення в біологічну сім'ю чи влаштування в іншу форму виховання.

Патронат істотно відрізняється від інших форм прийняття дітей на виховання.

Перш за все, слід наголосити на суттєвих відмінностях між патронатом над дітьми та усиновленням:

1) при усиновленні, на відміну від патронату, виникають батьківські права;

2) підставою виникнення усиновлення, як правило, є рішення суду, а при патронаті – договір про патронат над дитиною;

3) патронат, на відміну від усиновлення, припиняється при досягненні дитиною повноліття;

4) послуги патронатного вихователя, на відміну від усиновлювача, підлягають оплаті;

5) між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань, як це відбувається при усиновленні;

6) патронат не є перешкодою для усиновлення дитини, і навпаки, усиновлення припиняє зможу встановлення патронату;

7) патронат не є перешкодою для спілкування дитини з її біологічними батьками, а усиновлення назавжди розриває зв'язки між дитиною та її біологічними батьками.

Патронат також слід відрізнити і від опіки та піклування над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування.

По-перше, опіка, піклування над дитиною може встановлюватися або органом опіки та піклування, або судом, а відносини патронату виникають на підставі договору.

По-друге, патронат розглядається з юридичної точки зору, як робота для патронатного вихователя, а опіка та піклування над дитиною – як обов'язок.

По-третє, опікун виступає законним представником дитини у всіх правовідносинах, а патронатний вихователь – лише у відносинах, визначених договором про патронат над дитиною.

Крім цього, між дитиною і патронатним вихователем, як правило, складаються набагато тісніші зв'язки, ніж між дитиною і опікуном чи піклувальником.

Також патронат слід відмежовувати від прийомної сім'ї, а саме:

1) кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть виховуватися у прийомній сім'ї, не може перевищувати 4 осіб;

2) тривалість періоду, на який вихованець поміщається в сім'ю: до досягнення ним повноліття (18 років) або ж до закінчення ним навчання, але не пізніше 23 років;

3) передбачена можливість виховання ВІЛ-уражених дітей;

4) пріоритетним завданням для сімейного патронату є повернення дитини до своїх біологічних батьків.

У зарубіжних країнах серед форм тимчасового утримання дітей перевага надається фостерному вихованню (Foster care – термін, що використовується для системи, в якій неповнолітні, які потребують опіки, передаються для виховання в прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу на платній основі (утримання дітей оплачує держава) [15]. Фостерне виховання ще називають аналоговою формою патронатного виховання [16].

Для виявлення ефективності інституту патронату, який діє в Україні, необхідно звернутися до зарубіжного досвіду, оскільки у багатьох країнах дана система пройшла випробування часом. Слід зазначити, що досвід європейських країн передбачає різні механізми подолання сирітства.

Одна з перших систем влаштування у сім'ї дітей – сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, була започаткована у США.

У США діє спеціальний інститут опікунських (фостерних) сімей, який передбачає короткострокову опіку над дітьми – від кількох тижнів до двох-трьох років та довгострокову – до досягнення ними повноліття.

Опікунська (фостерна) сім'я – це подружжя, яке бажає взяти на себе зобов'яз-

знання щодо відповідальності за дитину та її виховання, але ще не готове до повного її усиновлення.

Перед фостерною сім'єю постає низка проблем: одна з них полягає в налагодженні відносин із рідними батьками дитини; друга проблема – пов'язана із самою дитиною та її почуттями.

Для розв'язання цих та інших проблем в США створена система навчання членів фостерних сімей – з основ педагогіки, дитячої психології, першої медичної допомоги тощо. Склавши після його закінчення екзамен, фостер-батьки отримують диплом і заносяться до загальної картотеки агентства Охорони Дитинства.

Таке навчання дає можливість фостерним сім'ям усвідомити коло обов'язків і наслідків, які можуть виникнути в процесі виховання такої дитини.

Отже, у США фостерна сім'я визначається як підготовчий етап до процедури усиновлення, що є пріоритетною формою виховання сиріт.

Також заслуговує на увагу практика влаштування дітей-сиріт у фостерні родини у Великій Британії.

Правове регулювання цього інституту забезпечує Закон про дітей (Children Act). Цей документ вперше закріпив термін «батьківська відповідальність» (parental responsibility), під якою розуміють «всі права, обов'язки, моральні зобов'язання, функції, відповідальність і повноваження батьків дитини при спілкуванні з нею і поводженні з її майном, закріплені законодавчо». Існуюча система є, безумовно, ефективним способом влаштування дітей у сім'ю, адже вона відповідає повною мірою інтересам дитини. Обов'язок забезпечувати необхідні умови для життя і розвитку покладено на особу, яка не є батьком цієї дитини, але несе за неї відповідальність [17, с. 43-44].

Заслуговує на увагу практика влаштування дітей-сиріт у фостерні родини. У Великобританії існує два види фостерного виховання: фостерне виховання над дітьми; приватна фостерна опіка.

Перший вид покладає реалізацію усіх функцій з організації облаштування дітей-

сиріт на місцеві органи влади, агентів соціальних служб.

Другий вид фостерінгу являє собою приватну домовленість між батьками та фостерними вихователями про опіку над дитиною, що здійснюється в будинку опікуна без залучення органів місцевої влади. При цьому опікунами не можуть виступати батьки та родичі. У фостерній родині не може знаходитися більше трьох дітей. Виключенням з цього правила можуть бути випадки, коли рідні брати й сестри, кількість яких перевищує три особи, мають потребу в опіці [18, с. 164].

Досвід розвитку фостерної моделі Великої Британії ефективно впроваджується в Угорщині як механізм поетапного переходу від державних шкіл-інтернатів та дитячих будинків до сімейних форм виховання.

Цікавим видами фостерної сім'ї в Угорщині є:

- фостерне виховання новонароджених до моменту їх усиновлення. Таке виховання може тривати від декількох днів до декількох місяців;

- фостерна сім'я для неповнолітньої матері і її новонародженої дитини. Такий вид фостерної сім'ї використовується тоді, коли дівчинка-вихованка дитячого будинку народжує дитину.

Досвід фостерного виховання дітей в Угорщині вартий запозичення в частині видів фостерного виховання.

Висновки

Отже, патронатна форма виховання дитини є одним із способів боротьби з дитячою безпритульністю та спрямована на посилення соціального захисту дітей, забезпечення державою принципу виховання таких дітей у сім'ях. На відміну від інших форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, патронат має менш складну процедуру застосування, також може поширюватися на випадки влаштування дитини, яка не має статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, але знаходиться у складних життєвих обставинах.

Підґрунтям для запровадження патронату є положення Сімейного кодексу України. Наступним кроком має бути

удосконалення чинного законодавства для практичного запровадження цієї форми піклування та виховання дитини.

Література

1. Бондарчук О. І. Ефективність нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – № 1. – С. 316-321.
2. Булеца С.Б. Періодизація розвитку патронату // С.Б. Булеца, Л.В. Лешанич // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 4 (I). – С. 69-73.
3. Зілковська Л.М. Правове врегулювання влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування / Л.М. Зілковська // Університетські наукові записки. – 2007. – №4 (24). – С. 125-129.
4. Лешанич Л. В. Правове регулювання квазісімейної форми виховання дітей. – Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2015 – 18 с.
5. Потопахіна О.М. Соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа : [монографія] / О.М. Потопахіна. – О. : Фенікс, 2009. – 204 с.
6. Черновалюк Ю.Ю. Патронат як форма сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за законодавством України // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1 (29). – С. 134-138.
7. Шаповал Л. Проблеми патронатного виховання й особливості влаштування вихованців дитячого будинку у патронатну сім'ю / Л. Шаповал // Підприємство, господарство і право. – 2013. №1. – С. 31-33.
8. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
9. Конституція України: від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.
10. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
11. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» 13.01.2005 № 2342-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст. 147.
12. Указ Президента України від 22.10.2012 № 609/2012 «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року» // Офіційний вісник України. – 2005. – № 28. – С. 26.
13. Наказ Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 №27 «Про Порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» // Офіційний вісник України. – 2014. – №18. – С. 197.
14. Дудченко О. С. Патронат в Україні та інші форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування: деякі порівняльні аспекти – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dipplus.com.ua/naukov-statt-z-v-dkritogo-dost/news_post/dudchenko-o-s-patronat-v-ukra-n-ta-nsh-formi-vlashtuvannya-d
15. Lakiija M. Foster care models in Europe – results of a conducted survey – [Електронний ресурс] / Maja Lakiija. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://bit.ly/1wFhqTH>.
16. Лопатченко І. М. Досвід європейських країн державного управління профілактикою соціального сирітства [Електронний ресурс] / І. М. Лопатченко // Державне управління та місцеве самоврядування: сучасні вектори розвитку: збірник тез науково-практичної конференції за підсумками стажування слухачів, м. Харків, 24 вересня 2014 р. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/conf/2014-3/index.html>.
17. Хрусталькова Н. Профессионально-замещающая семья – перспективная модель опеки / Н. Хрусталькова // Alma Mater. – 2006. – № 6. – С. 43-49.
18. Фостерна сім'я у Великобританії: основні засади діяльності / О.О. Романовська // Освіта і управління. – 01/2002. – № 1. – С. 163-170.